

Грина Штулер,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ

ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

У статті проаналізовано сприятливі та несприятливі фактори впливу воєнних витрат на економіку країни. Проведено порівняння відношення воєнних витрат до ВВП низки країн блоку НАТО та України, обсягів воєнних витрат у загальній системі видатків України та деяких країн альянсу НАТО, що свідчить про збільшення витрат на безпеку у більшості країн. Підкреслено, що стабільний розвиток оборонно-промислового комплексу країни створює передумови для розвитку наукової сфери і суміжних галузей промисловості, сприяє переходу від сировинної моделі економіки до моделі інноваційного розвитку.

Ключові слова: воєнно-економічна безпека, воєнні витрати, елементи і показники воєнно-економічної складової.

В статье анализируются благоприятные и неблагоприятные факторы влияния военных расходов на экономику страны. Проведено сравнение доли военных расходов с ВВП некоторых стран блока НАТО и Украины, объемов военных расходов в общей системе расходов Украины и отдельных стран альянса НАТО, что подтверждает увеличение расходов на безопасность большинства стран. Подчеркнуто, что стабильное развитие оборонно-промышленного комплекса страны создает условия для развития научной сферы и соответствующих отраслей промышленности, благотворно влияет на переход от сырьевой модели экономики к модели инновационного развития.

Ключевые слова: воєнно-економічна безпека, воєнні витрати, елементи і показники воєнно-економічної складової.

The article analyzes the favorable and unfavorable factors impact of military spending on the economy. Conducted comparison of the ratio of military

spending to the GDP in several countries of NATO alliance and Ukraine, the volume of military spending in general system of expenditure of Ukraine and several countries of NATO alliance, which indicates increased costs for security in most countries. It is emphasized that the stable development of the military-industrial complex creates conditions for the development of scientific area and related industries, contributes conversion of raw economic model to model of innovative development.

Keywords: *military and economic security, military spending, elements and indicators of military and economic component.*

Постановка проблеми. Нове геоекономічне положення України в контексті світогосподарських зв'язків, зазіхання на її територіальну цілісність, силовий тиск із застосуванням воєнної сили, принципові зміни в частині надходження ресурсів, необхідних для соціально-економічного розвитку країни в цілому, і територій та секторів зокрема, поставили перед українською державою проблему стійкого розвитку, чого неможливо досягти без належного забезпечення економічної безпеки.

Економічна безпека національного господарства є невід'ємним атрибутом суверенності, територіальної цілісності та незалежності будь-якої держави, а побудова ефективної безпекової системи уможлиблює сталий соціально-економічний її розвиток. Синергетична дія зовнішніх протистоянь і посилена дія чинників глобалізації вимагають від світового та європейського співтовариства усвідомлення принципів єдності й цілісності системи безпеки, яка має будуватися на ефективній взаємодії всіх її складових. Все вищеокреслене вимагає комплексного застосування регуляторних засад та важелів щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки із метою належного протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам.

З огляду на це, є підстави вважати актуальними визначення елементів та показників воєнно-економічної складової у системі

економічної безпеки національної економіки й обґрунтування стратегічних пріоритетів створення безпекового економічного середовища в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний здобуток у дослідженні проблем та визначенні складових елементів економічної безпеки національного господарства здійснили такі вчені, як: Л.І. Абалкін, В.Ю. Богданович, А.С.А. Єрохін, М.М. Єрмошенко, В.В. Лойко, В.К. Черняк, В.В. Мартиненко та інші.

Мета статті полягає в дослідженні розуміння значення та необхідності забезпечення воєнної безпеки України, як складової частини національної безпеки. Величина та характер реального впливу воєнних витрат на економіку визнається загальним рівнем розвитку економіки країни. Тому для виявлення характеру їх впливу необхідно провести аналіз економічного розвитку за відповідний період.

Виклад основного матеріалу. З моменту проголошення незалежності Україна, орієнтуючись на загальнолюдські та європейські цінності, в своїй зовнішній та внутрішній політиці прагне до вирішення проблем та суперечностей шляхом політичних перемовин, домовленостей та розумного поступу. Обравши шлях демократичного розвитку, перед нами постало питання інтеграції у світову спільноту на принципах мирного співіснування. Однак загострення політичних суперечностей при реалізації своїх національних інтересів призвело до того, що наразі Україна перебуває в стані «неоголошеної війни» на сході країни, «має» анексований Крим, поряд з викликами та загрозами мирного часу.

Оцінюючи складну соціально-політичну ситуацію та тенденції свого розвитку, власне геополітичне та

геостратегічне положення, реалії сьогодення свідчать, що економіка України в даний час проходить період трансформації та соціально-економічних наслідків. У цих умовах особливого значення набуває поняття «національна безпека», суть котрої полягає у формуванні безпекового економічного середовища України в умовах макроекономічної нестабільності та посилених глобалізаційних викликів. У свою чергу, економічна безпека трактується як складна категорія, що визначає здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення держави на певному рівні, запобігання та усунення загроз, а також негативних наслідків їхнього впливу.

Проте глобальні інтеграційні процеси екзистенціують до дослідження стану економічної безпеки, розгляду та аналізу загроз економічній безпеці України. Адже завданням економічної безпеки, в першу чергу, є захист національних інтересів та протидія глобальним викликам та загрозам[4]. Підвідомчими завданнями в цьому процесі є ідентифікація, характеристика та виявлення способу прояву цих загроз в умовах глобалізації світової економіки[3].

Від ступеня адекватності цього обґрунтування залежить розуміння тривалості та ефективності національної безпеки, забезпечення економічної безпеки та стабільного розвитку громадянського суспільства, збереження національної обороноздатності.

Проте, політичні, економічні та соціальні реалії ініціюють дослідження корегентного кола питань, котрі розкривають якісні та кількісні характеристики складових військової безпеки. Відповідно, на перший план висувається

проблема фінансового забезпечення механізму воєнної могутності.

З одного боку, концепція силового забезпечення розвитку суспільства здатна протистояти якісно новим загрозам існуванню соціуму в умовах гібридної війни, а з іншого – має не зводитись в своїй ідеї до мілітаризації суспільства чи економіки.

Перебування в стані постійної загрози від застосування воєнної сили, спонукає державу до формування певної опори, котра убезпечить її соціально-економічний устрій, промисловий та науково-технічний стан. Для цього із власних ресурсів держави виділяється певна кількість сил та засобів у розмірі, достатньому для забезпечення воєнної складової національної безпеки.

У сучасній літературі й деяких законодавчих та нормативно-правових актах широко використовується термін “воєнна безпека”. Однак, в першу чергу на теоретичному рівні, це поняття потребує наукового обґрунтування.

Одним з основних складників, що характеризують національну безпеку держави, є воєнна безпека, суть якої полягає в зведенні до мінімуму ймовірного протистояння. Тобто, в сучасних способах вирішення проблем забезпечення воєнної безпеки переважає підхід, що базується на принципах взаємної безпеки. За цього підходу роль держави («в особі» Збройних Сил) зводиться лише до функції охорони власних кордонів. Наразі даної функції замало, зважаючи на доведену неспроможність вчасно зреагувати на порушення перетину кордону та вторгнення на чужу територію «людей в балаклавах».

Тому оновлення розуміння сутності, функцій, значення та необхідності забезпечення воєнної безпеки України є наразі найважливішим напрямом діяльності. Першочерговими для вирішення постають питання усунення зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України у воєнній сфері та створення умов захисту національних інтересів.

Воєнна доктрина визначає державну політику у сфері оборони. Цей документ є складовою частиною концепції національної безпеки і становить сукупність основоположних настанов і принципів щодо організації та забезпечення безпеки особи, народу і держави шляхом політичних, дипломатичних, економічних та воєнних заходів.

У таблиці 1 наведені статистичні дані відношення воєнних витрат до ВВП відповідних країн з 2000 по 2015 рік.

Таблиця 1

**Статистичні дані відношення воєнних витрат до ВВП
відповідних країн з 2000 по 2015 рік (%)**

Країни /роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Велико-британія	2,4	2,4	2,4	2,5	2,4	2,4	2,3	2,3	2,4	2,6	2,5	2,4	2,4	2,2	2,2	2,1
Німеччина	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,3	1,4	1,3	1,2	1,2
Франція	2,5	2,5	2,5	2,6	2,6	2,5	2,4	2,3	2,3	2,6	2,4	2,3	2,3	2,3	2,2	2,1
Італія	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,8	1,7	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,6	1,5	1,7
Канада	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0
Польща	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8
Румунія	2,5	2,4	2,3	2,1	2,0	2,0	1,8	1,5	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	0,9
Угорщина	1,7	1,8	1,6	1,7	1,5	1,4	1,3	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	0,9	0,9	0,9
Болгарія	2,7	2,9	2,9	2,8	2,6	2,4	2,3	2,5	2,0	2,0	1,9	1,5	1,6	1,7	1,6	1,7

Джерело: 6

Для наочності та порівняння на рис. 1 наведені відношення воєнних витрат до ВВП України та таких держав блоку НАТО, як: Великобританія, Німеччина, Франція, Італія, Канада, Республіка Польща, Румунія, Угорщина, Болгарія, Сполучені Штати Америки (США), Литва.

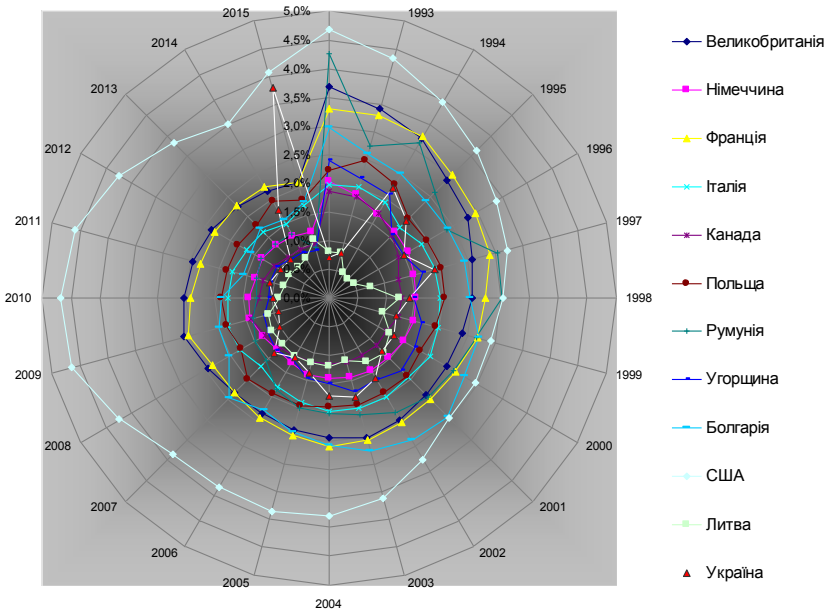

Рис.1.Обсяги воєнних витрат України та країн-членів НАТО до ВВП, %

Джерело: 2, 6.

У таблиці 2 наведено обсяги витрат на оборону в загальній системі видатків України та деяких країн альянсу НАТО з 2000 по 2015 рік.

Таблиця 2

Обсяги витрат на оборону в загальній системі видатків України та деяких країн альянсу НАТО з 2000 по 2015 рік (%)

Країни /роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	приріст
Велико-британія	7,0	6,5	6,6	6,6	6,2	6,0	5,8	5,9	5,9	5,6	5,5	5,5	5,3	5,1	5,1	4,9	5,83
Німеччина	3,3	3,1	3,0	3,0	3,0	2,9	2,9	2,9	3,0	3,0	2,9	2,9	3,0	2,9	2,8	2,9	2,98
Франція	4,8	4,7	4,6	4,7	4,8	4,5	4,5	4,4	4,3	4,4	4,1	4,0	3,9	3,9	3,8	3,8	4,33
Італія	4,1	3,9	4,0	3,9	3,9	3,7	3,4	3,3	3,4	3,3	3,2	3,2	3,1	3,0	2,7	2,8	3,43
Канада	2,6	2,6	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,9	3,0	2,9	2,4	2,6	2,5	2,2	2,3	2,5	2,61
Польща	4,5	4,4	4,3	4,3	4,4	4,5	4,4	4,8	4,1	4,1	4,1	4,2	4,3	4,3	4,7	4,3	4,36
Румунія	7,2	7,4	7,1	6,8	6,1	6,2	5,4	4,3	4,0	3,5	3,3	3,5	3,9	3,9	3,7	2,5	4,92
Угорщина	3,5	3,8	3,2	3,4	3,1	2,9	2,4	2,6	2,5	2,3	2,1	2,1	2,2	1,9	1,7	1,6	2,57
Болгарія	7,1	7,8	7,9	7,5	7,2	6,9	6,7	7,0	5,7	5,5	5,1	4,5	4,6	4,5	4,0	3,8	6,00
США	8,2	8,9	9,6	10,5	11,2	11,3	11,2	11,0	11,3	11,1	11,6	11,7	11,2	10,4	9,5	11,5	10,65
Литва	3,4	3,9	3,8	3,5	3,6	3,5	3,5	3,2	3,1	2,5	2,1	2,1	2,2	2,3	2,3	1,9	2,92
Україна	9,9	7,8	7,3	7,3	6,3	6,3	6,2	6,5	5,6	6,1	5,6	4,9	4,8	5,0	6,5	4,5	6,30

Аналіз щорічної динаміки змін воєнних витрат показав, що у відповідних країнах блоку НАТО за період з 2000 по 2015 роки – ці витрати в середньому зменшились на 1,92 % та за період від 2005 по 2015 роки – також мали тенденцію до зменшення до 2,58 %. З наведеного вище можна зробити висновок, що країни-члени альянсу НАТО з 2005 року поступово зменшують витрати на оборону.

Вивчаючи наслідки глобалізації, дослідники з комітету Економіки та забезпечення безпеки при НАТО, виявили наявність тенденцій зростання взаємного зв'язку між економіками. Центральною ідеєю їх дослідження є виявлення взаємозалежних процесів, наприклад, стосовно загальних макроекономічних умов та фінансових потенціалів країн-членів, для котрих економічний розвиток може вплинути на розвиток у ключових завданнях НАТО[5].

У 2015 році експерти з комітету Економіки та забезпечення безпеки при НАТО проаналізували дані про військові бюджети 14 країн НАТО. Ці дані свідчать про збільшення витрат на армію більшості країн (зокрема, країн Балтії, а також Польщі, Румунії, Норвегії і Нідерландів), в той же час країни НАТО (Німеччина, Італія і Великобританія) скоротили свої витрати на армію, незважаючи на наявність потенційної загрози Європі з боку Росії та ісламістів на Близькому Сході.

За оцінками експертів оборонно-промисловий комплекс є одним з основних резервів, що дає можливість розраховувати на забезпечення країною статусу індустріально незалежної держави за умов взаємодії з іншими секторами економіки. В більшості наукових досліджень вплив оборонних витрат на економічний розвиток країни розглядається негативно та вважається, що за рахунок їх скорочення можна

вирішити існуючі економічні та соціальні проблеми. Однак насправді це не так, оскільки оборонно-промисловий комплекс є невід'ємною складовою частиною військового потенціалу країни та промисловою основою національної безпеки держави. Натомість наявні оборонні витрати впливають на економічний розвиток оборонно-промислового комплексу, який виробляє озброєння, військову техніку, послуги національної оборони та іншу оборонну продукцію. Саме в цьому комплексі ініціюється розвиток високих технологій, ноу-хау, що згодом, при адаптуванні, можуть використовуватися у цивільних галузях економіки [1].

Стабільна робота оборонно-промислового комплексу не тільки створює передумови для розвитку наукової сфери і суміжних галузей промисловості, але й сприяє переходу від сировинної моделі економіки до моделі інноваційного розвитку. Одним з найбільш серйозних аргументів на користь розвитку оборонно-промислового комплексу є розвиток нових технологій, таких, як: супутниковий зв'язок, навігація, авіабудування, модернізація реактивних двигунів, розвиток систем зв'язку тощо.

Величина та характер реального впливу воєнних витрат на економіку багато в чому визнається загальним рівнем розвитку економіки конкретної країни. Тому для виявлення характеру їх впливу необхідно провести аналіз економічного розвитку за відповідний період.

В якості показника, що відображає фактор доходів, часто використовують ВВП на душу населення. Його більш високе значення зазвичай відповідає високому рівню воєнних витрат, що, правда, не завжди відбивається на збільшенні їх частки у ВВП. Важливим показником є структура державних витрат по відношенню до ВВП. Крім того, в різних країнах мали місце

неодноразові спроби урахування політичних чинників. Так, на воєнні витрати нерідко мав вплив характер уряду. Безумовно, ситуація в країнах, що розвиваються, відрізняється від тієї, що має місце в розвинених, оскільки у перших, як правило, немає виробництва озброєнь. Однак і тут, так чи інакше, присутній воєнно-промисловий комплекс, зацікавлений у підтримці або збільшенні воєнних витрат.

На сьогодні належне забезпечення потреб Збройних Сил України є одним з першочергових завдань України. З часів становлення незалежності та їх (Збройних Сил України) створення, фінансування та задоволення потреб здійснювалося, на жаль, не в повному обсязі. Більша частина коштів скеровувалася не на модернізацію. А утримання Збройних Сил України обтяжувалося постійним зменшенням кількості державного оборонного замовлення, що призвело до безповоротного морального та фізичного старіння техніки.

Одночасно зі зменшенням фінансування Збройних Сил України відбувалися негативні тенденції зміни основних макроекономічних показників країни: ВВП, ВВП на душу населення, промислового виробництва, зовнішньоторговельного сальдо тощо. Тобто, фактично, з 2014 року відбувався тотальний спад не тільки виробничих можливостей, а й уповільнення темпів економічного зростання України.

На цій смисловій основі розглянемо тенденції зміни розмірів економіки у призмі основних макроекономічних показників та позицій у рейтингах країн ЄС та України (табл. 3).

Таблиця 3

Тенденції основних макроекономічних показників та позицій у рейтингах країн ЄС та України [7]

№	Країна	ВВП, млрд дол.США			ВВП на душу населення, тис. дол.США			Зовнішньоторговельне сальдо, млрд дол.США			Зміна позицій у рейтингах	
		2010	2014	Тенденція, %	2010	2014	Тенденція, %	2010	2014	Тенденція, млрд дол.США	СС I	СІІ
1	Австрія	376,8	437,1	16,0	45,0	51,3	14,0	12,3	16,1	3,8	-4	1
2	Бельгія	465,7	534,7	14,8	42,6	47,7	12,0	8,6	10,1	1,5	-4	-1
3	Велика Британія	2247,5	2945,1	31,0	36,1	45,7	26,6	-57,3	-53,6	3,7	0	8
4	Італія	2055,1	2148,0	4,5	34,1	35,8	5,0	-41,8	68,1	109,9	0	4
5	Німеччина	3315,6	3859,5	16,4	40,6	47,6	17,2	176,9	247,5	70,6	2	0
6	Франція	2582,5	2846,9	10,2	41,0	44,5	8,5	-49,8	-52,1	-2,3	-4	1
7	Польща	468,5	546,6	16,7	12,3	14,4	17,1	-8,7	9,9	18,6	0	-3
8	Румунія	161,6	200,0	23,8	7,5	10,0	33,3	-9,4	0,2	9,6	24	-4
9	Словаччина	87,5	100,0	14,3	16,1	18,5	14,9	-1,3	4,2	5,5	2	1
10	Україна	136,4	130,7	-4,2	3,0	3,1	3,3	-3,8	-5,4	-1,6	3	-4
11	Угорщина	129,0	137,1	6,3	12,9	13,9	7,8	6,9	10,1	3,2	-15	-10
12	Чехія	192,2	205,7	7,0	18,3	19,6	7,1	6,4	14,1	7,7	7	3

Сучасна економічна ситуація, що склалася в країні, дає привід до більш ретельних досліджень позитивного та негативного впливів збільшення воєнних витрат на її економічне зростання як однієї зі складових економічної безпеки України.

Але важливо не тільки оцінювати вплив воєнних витрат на економічний розвиток, а й оптимізувати фінансування

потреб Збройних Сил України так, щоб їх задоволення приносило максимальний макроекономічний ефект.

Таким чином, існують як несприятливі, так і сприятливі фактори впливу воєнних витрат на економічне зростання. На рисунку 2 наведений перелік несприятливих і сприятливих факторів впливу воєнних витрат на економічне зростання.

Рис. 2. Фактори впливу воєнних витрат на економічне зростання країни

Проведений аналіз негативних і позитивних факторів впливу воєнних витрат як на розвиток національного господарства, так й на рівень економічної безпеки в цілому дає підстави стверджувати, що значний розмір воєнних витрат є руйнівним для економіки. Проте математично обґрунтований

рівень витрат з наукової точки зору доводить, що воєнні витрати можуть допомагати вирішенню суто економічних проблем (підвищенню зайнятості, активізації споживчого попиту, посиленню науково-технічного прогресу тощо), сприяти економічному зростанню, стимулювати розвиток цивільних галузей промисловості.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Прискорення глобалізації, трансформація системи глобального управління і включення України в світогосподарські процеси боротьби за економічні ресурси та їх перерозподіл містять нові виклики і загрози економічній безпеці національної економіки. Враховуючи окреслені тенденції, необхідно приділити значну увагу дослідженню структурних трансформацій у світовому господарстві на глобальній стадії його розвитку та окресленню умов для забезпечення належного рівня економічної безпеки національної економіки.

Зазначені завдання можуть бути виконані лише за умови істотного посилення ролі держави, її масштабного впливу на економічні процеси, що відбуваються у країні, за умови вдосконалення управлінських процесів в державному регулюванні економікою, за умови якнайповнішого використання потенціалу державного сектору економіки.

Список використаних джерел

1. Барабаш А. О. Основні проблеми фінансування національної оборони України на сучасному етапі розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/barabash-ao-gordeeva-ta-osnovni-problemi-finansuvannya-natsionalnoyi-oboroni-ukrayini-na-suchasn>.

2. Звіт про виконання Міністерством оборони України державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/byudzhet-ta-vikonannya-czilovix-program/vikonannya-ministerstvom-oboroni-ukraini-derzhavnogo-byudzhetu>.

3. Мартиненко В.В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації / В.В. Мартиненко // Економічний часопис–XXI. – 2011. – №7–8. – С. 40–43.

4. Хвацько О.М. Правове регулювання економічної безпеки України в умовах Євроінтеграції : збірник наукових праць Всеукраїнської науково-технічної конференції / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ // Харків. – 2013. – С.15–22.

5. Raynova D. The Wales Pledge Revisited: A Preliminary Analysis of 2015 Budget Decisions in NATO Member States [Electronic resource]: <http://www.europeanleadershipnetwork.org>.

6. SIPRI military expenditure database [Electronic resource]: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database.

7. World Integrated Trade Solution [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/>